

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Лактіонова Анна Валеріївна

УДК 141.319.8:[165.744: 17]

**ФІЛОСОФІЯ ДІЇ ТА АКТИВНОСТІ:
НОВА ПЕРСПЕКТИВА
ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ
ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

**09.00.04 – філософська антропологія,
філософія культури**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Київ — 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Шашкова Людмила Олексіївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теоретичної і
практичної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Газнюк Лідія Михайлівна,
Харківська державна академія фізичної
культури, завідувач кафедри гуманітарних наук;

доктор філософських наук, професор
Гомілко Ольга Євгеніївна,
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН
України, провідний науковий співробітник;

доктор філософських наук, професор
Менжулін Вадим Ігорович,
Національний університет «Києво-Могилянська
Академія», завідувач кафедри філософії та
релігієзнавства.

Захист відбудеться «26» грудня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала №12.

Автореферат розісланий «25» листопада 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Крикун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Філософія дії (philosophy of action) та філософія активності (philosophy of agency) утворюють своєрідний осередок в сучасній аналітичній філософії. Ці сфери філософських розробок залучають тематику етики, соціальної філософії, онтології, теорії пізнання і ін. Тобто йдеться як про практичну, так і про теоретичну філософію, але без їх протиставлення. Скоріше дана галузь філософських досліджень йде поза методологічною настановою такого послідовного розрізнення (між практичним і теоретичним модусами людської розумності). Серед інших, філософські дослідження теоретичної направленості мають місце в межах філософської антропології, а філософські дослідження практичної направленості – в межах філософії культури, хоча філософську антропологію і філософію культури традиційно поєднують в єдине дослідницьке поле. Втіленням не протиставлення теоретичної та практичної галузей філософських досліджень, а їх взаємного доповнення і поєднання є і практична філософія, філософія дії та активності, що, як доводиться в дисертації, постає полем плідного переосмислення, оновленого аналізу наріжних проблем і тем традиційних філософських дисциплін як практичного, так і теоретичного спрямування.

Сюжет про приреченість людини до активності, до дій завжди був наріжним у полі зору філософських досліджень. Один із класиків філософської антропології, А. Гелен, розбудовує всю власну теорію на подібній ідеї зазначеної приреченості людини до активності, до дій. Проте, оновлення змісту цього сюжету постійно відбувалося в різних традиціях і школах із посиланнями на А. Гелена, а також незалежно йому і класичній німецькій філософській антропології.

Філософія ХХ століття є скоріше набором «найрізноманітніших картин», згідно з метафорою, запропонованою аналітичним філософом С. Соамсом (S. Soames), в спеціальний спосіб сфокусованих досліджень, зі специфічним розвитком, лініями розробок. Кожна подібна «картина» враховує те, як вона буде сприйнята з інших, окрім власних авторів, сторін погляду, яким уроком вона обернеться для суміжних, і не тільки, галузей філософських досліджень.

В аналітичній традиції останніми десятиріччями йдеться про можливість виокремлення спеціальної філософської дисципліни – філософії дії та активності на перетині різноманітних практичних і теоретичних дисциплін. Подібне виокремлення триває і є проблемним, через те, що проблематика традиційних філософських дисциплін зберігається тут, переосмислюється спеціальним чином крізь призму вихідної людської здатності до дій, активності. Тобто, можливо, йдеться не про відокремлену філософську дисципліну, а про специфічний підхід в межах інших традиційних дисциплін.

Міждисциплінарність, кросдисциплінарність, інтердисциплінарність, трансдисциплінарність тощо, як наріжні тенденції сучасних наукових (як природничих, так і гуманітарних, і соціальних) і філософських досліджень, не мають ще остаточно оформленого методологічного статусу, їхнє осмислення

триває. Ці тенденції притаманні й філософії дії та активності. Тому не є позбавленими сенсу як прагнення виокремити цю дисципліну, так і залишити її специфічним підходом у межах інших дисциплін, вести мову про «поворот до практичної філософії».

Особливе значення в запропонованому підході сучасної філософії дії та активності, засадничими для неї є: тема стосунку між належним і існуючим, затвердження його не в термінах «прієви» Д. Г'юма, а в термінах взаємного доповнення; тема свободи волі, адже, приймаючи людину, як від початку активну за своєю суттю, саме свободою уможлиблюється її активність і діяльнісна суть. Оскільки аналізуються дії і здатність до них, актуальною постає тема нормативності, якою забезпечується прописування засад діям та активності. Також програмними для даного дослідження виявилися: загальна феноменалістська перспектива; непротиставлення суб'єкта та об'єкта та похідних від них, відмова від активного оперування цими концептами; затвердження оманливості філософського аналізу значень лінгвістичних одиниць; не субстанційне, а концептуальне, в якості способу конструювання досвіду, розуміння категорій і сутностей.

В аналітичній філософії наявні всі три назви: практична філософія, філософія дії, філософія активності. Термін практична філософія є менш популярним, але застосовується як синонім філософії дії (наприклад, в працях такого класичного автора, як С. Тулмін). Хоча від початку в аналітичній філософії практична філософія розумілася синонімом моральної філософії, тобто етики. Змісти сучасної філософії дії та філософії активності суміжні, проте не збігаються. Термін активність є менш опрацьованим. Деякі автори звертають увагу саме на дії, деякі – на активність, інші – на дії і активність, адже теми дій та активності є близькими, і початок послідовного аналізу кожної з них в цій традиції асоціюється з працями Д. Девідсона та Е. Енскома 60-х років ХХ століття. Тому в даному дослідженні йдеться про спільне поле аналізу проблем і тем філософії дії і філософії активності, при означенні якого синонімічно застосовується і назва практична філософія. Разом з тим варто наголосити, що термін «активність» («agency») є менш популярним, а відповідні дослідження значно менші за обсягом ніж ті, в яких фігурує термін «дія» («action»). Окрім зазначених термінів і назв, є наявним і термін «activity», застосування якого є ще менш спеціальним порівняно з наведеними. В нашому дослідженні термін активність, що відповідає «activity», застосовується із спеціальним зазначенням доволі рідко, коли йдеться про людську активність як про принципово можливу, властиву людині здатність до дій, а переважно нам йдеться про активність, що відповідає «agency», тобто про активність йдеться переважно як про зреалізовану в діях здатність до них. Важко окреслити який із цих термінів, «activity» і «agency», є більший за обсягом. Більш застосованим і спеціально розробленим залишається термін «agency», проте вони є майже синонімами. Отже, нам йдеться про практичну філософію, тобто, філософію дії, а ширше – про філософію дії та активності (Philosophy of Action and Agency).

З огляду на те, що більшість творів, опрацьованих у дослідженні, не є перекладеними українською мовою, а також брак усталеної відповідної термінології українською мовою, наводимо словник термінів, які застосовуються: action – дія, вчинок; agency – активність, спроможність активності, здатність діяти; agent – дієвець; belief – переконання; cause – причина; causal explanation – причинне пояснення; commitment – зобов'язання; desire – бажання; event – подія; evidence, evident – засвідченість, засвідчений; intention – намір, інтенція; intentionality – спрямованість, направленість, інтенціональність; linguistic entity – лінгвістична одиниця, лінгвістична сутність; mental state – ментальний стан; mind – свідомість; philosophy of mind – філософія свідомості; proposition – пропозиція, зміст думки, загод; propositional attitude – пропозиційна настанова; reason – підстава, основа, мотив; reason explanation – пояснення в термінах підстав; relevant – слухний, релевантний; sound – стійкий; speaker – мовець (той, хто говорить); speech – мовлення; speech act – мовленнєвий акт; utterer – мовець (той, хто висловлюється); valid – валідний, чинний, правильний; validity – валідність, чинність, правильність. Наведений перелік не є повним і остаточним. У дисертаційному дослідженні саме наведені терміни, і їх зазначені відповідники, видаються виправданими і вдалими.

Серед авторів, роботи яких були залучені у дане дослідження, більшість є такими, що зараховуються до аналітичної традиції. Часто їх позиції є такими, що мають вагу як для філософії дії та активності, так і для філософії свідомості, філософії мови, теорії пізнання, етики і т. д. У вибірковий спосіб згадаємо деяких з них.

Джерельною базою для аналізу сучасної філософії дії та активності аналітичної традиції виступили роботи таких авторів, як М. Альварес (M. Alvarez), Б. Аюн (B. Aune), М. Бретмен (M. Bratman), Дж. Д. Вілімен (J. D. Velleman), Дж. Вілсон (G. Wilson), Б. Мак-Логлін (B. McLaughlin), А. Меле (A. Mele), Р. Моран (R. Moran), С. Пол (S. Paul), К. Сет'я (K. Setiya), С. Сехон (S. Sehon), Г. Франкфурт (H. Frankfurt), Р. Холтон (R. Holton), Дж. Хорнсбі (J. Hornsby) та ін.

Розглядаючи філософію мови і мовлення, ми спиралися на праці Л. Вітшенштайна, П. Грайса, Р. Карнапа, В. Квайна, Дж. Остіна, Г. Фреге та ін.

При розгляді актуальних нашому дослідженню тем філософії свідомості ми спиралися на роботи Д. Денета, Дж. Серля, Д. Чалмерса та ін.

Сучасний дискурс з метаонтології задля його перегляду засобами філософії дії та активності репрезентований такими сучасними представниками аналітичної філософії, як М. Алспектор-Келлі (Y. M. Alspecter-Kelly), Е. Барнс (E. Barnes), Ж. Беновські (J. Benovsky), Дж. Боуверс (J. Bowers), Дж. Д'Оро (G. D'Oro), П. ван Інваген (P. van Inwagen), Дж. Л. Макі (J. L. Mackie), Е. Маті (E. Matti), К. Райт (C. Wright), Т. Сайдер (T. Sider), М. Стоукс (M. Stokes), М. Тимонс (M. Timmons), А. Л. Томасон (A. L. Thomasson), Б. Хейл (B. Hale), Дж. Шафер (J. Schaffer), С. Шелленберг (S. Schellenberg) та ін.

При аналізі епістемологічної проблематики з позицій філософії дії та активності ми залучали розробки таких авторів, як А. Айер, Е. Гетьє, Я. Гінтіка, А. Голдман, Т. Нейгель, Р. Чізолм, а також В. П. Альстон (W. P. Alston), Л. Бунжур (L. Bonjour), Т. Вільямсон (T. Williamson), Дж. Дансі (J. Dancy), Ф. Дретске (F. Dretske), П. Хакер (P. M. S. Hacker), Т. Крейн (T. Crane), К. Лехрер (K. Lehrer), Дж. Полок (J. Pollock), Е. Соса (E. Sosa), Р. Філдман (R. Feldman) та ін.

Серед українських дослідників, що їх розробки стосуються предметного та методологічного поля даного дослідження, слід назвати А. О. Баумейстера, А. А. Васильченка, Л. М. Газнюк, О. Є. Гомілко, А. М. Єрмоленка, А. М. Лоя, В. І. Менжуліна, М. А. Мінакова, М. В. Поповича, В. А. Рижка, Л. О. Шашкову, Я. В. Шрамко та ін.

Разом з тим, слід зазначити, що в наявних дослідженнях розглядають практичну філософію, філософію дії та активності в різних проблемних полях. Водночас, поза увагою залишається цілісне філософське дослідження філософії дії та активності з урахуванням сучасних контекстів. Тому, зважаючи на важливість і комплексність даної проблематики, можна констатувати, що вона потребує окремого дослідження, яке б спиралося на теоретичний і методологічний доробок світової та української філософської науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної програми наукових досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми філософського факультету НДР № 11БФ041-01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є репрезентація філософії дії та активності в якості самостійного підходу на основі аналізу сучасних колізій в межах дисциплін аналітичної традиції філософії із урахуванням історико-філософських та філософсько-антропологічних передумов.

Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання низки дослідницьких **завдань**:

- дослідити динаміку філософських досліджень про людську активність та дії, «поворот до практичної філософії» в історико-філософській перспективі;
- реконструювати дискурс з філософії дії аналітичної традиції сучасної філософії;
- обґрунтувати нагальність філософських досліджень про людську активність;
- проаналізувати тематику філософії мови з позицій філософії мовлення як активності;
- з'ясувати переваги та недоліки сучасних прагматичних досліджень;
- обґрунтувати методологічну значущість принципу перформативності для філософських розробок;

- показати нагальну важливість «лінгвістичного», «прагматичного», «концептуального» поворотів для сучасної філософії;
- переосмислити дискурс про нормативність з позицій сучасної практичної філософії;
- запропонувати уведення метаонтології в дисциплінарне коло практичної філософії;
- удосконалити розв'язання епістемологічних проблем засобами практичної філософії;
- застосувати методологію практичної філософії та настанову мінімалізму для аналізу етичної проблеми «належного»;
- застосувати методологію практичної філософії для аналізу таких тем соціальної філософії, як статус і функції інституцій, індивідуальна та спільна раціональність.

Об'єктом дисертаційного дослідження є сучасний філософський дискурс про людські дії і активність.

Предметом дослідження є переосмислення і обґрунтування філософії дії та активності як самостійного підходу.

Методи дослідження. Методологічна програма дослідження має комплексний міждисциплінарний характер. Основні традиції сучасної філософії не протиставлялися, а були методологічно реінтерпретовані як такі, що їх можна взаємно доповнювати.

Основні результати дослідження були отримані на матеріалі аналітичної традиції, а отже завдяки методам аналізу, логічної реконструкції, методу мисленнєвого експерименту. Історико-філософські сюжети були залучені як тло для дослідження, тобто наводилися окремі проблеми і інтерпретації вибраних авторів (як це є методологічно усталеним в аналітичній традиції сучасної філософії) задля їх плідної рецепції в річищі практичної філософії.

Особливе значення надається принципу перформаційності, перспективі «здорового глузду», загальній настанові мінімалізму. Принцип перформаційності, здійсненності є засадничим для всієї перспективи практичної філософії, філософії дії та активності, адже в ній виходять не із початкової даності, а із набуття чинності змістовною наповненістю, завдяки власній реалізації у відповідних статусах, самим дієвцем, порцій реальності, нормативних регулятивів активності. Перспектива «здорового глузду» актуальна філософії дії та активності оскільки в ній ідеться про умови можливості дієвця, порцій реальності, нормативних регулятивів активності як таких, що спільноспірно конституційовані звичаєвістю, самозрозумілими практичними орієнтаціями, що є усталеними і гнучкими відповідно конкретним ситуаціям. Настанову мінімалізму можна розуміти сучасним відповідником «леза Окама». Йдеться про те, аби не вдаватися при аналізі до надлишкових спекуляцій і занадто сильних наслідків стосовно результатів аналізу. Достатніми є мінімальні висновки, чинність яких безсумнівна, а жорстких наслідків варто уникати; в такий спосіб можна уникнути зайвих зобов'язань, і повернути увагу до мінімальних за змістом, проте неминучих у своїй здійсненності положень.

Вагоме значення в даному дослідженні відіграла відома метафора Л. Вітгенштайна про «дверні завіси» з його твору «Про вірогідність», а саме, вона була застосована для прояснення статусу «норм», в опрацюванні проблеми «обґрунтування знання», при розгляді «інституцій» спільносвіту тощо.

Іншою важливою методологічною засадою в даному дослідженні став герменевтичний метод, в якості загальної герменевтичної настанови для аналізу в якості розуміння (оновлення і поглиблення розуміння) проблемних тем і предметів філософського аналізу. Герменевтичне коло для розуміння супроводжувального характеру стосунку між такими концептами, як суще і належне, теоретичне і практичне, пояснення і розуміння, причина і мета, екстерналізм і інтерналізм тощо – виявляється наріжним методологічним засобом для їх не протиставлення, а розгляду із власної середини їх взаємного доповнення.

На окремих етапах дослідження було залучено історичний, компаративний, трансцендентальний методи, а також метод контекстуалізації, аналогії і синтезу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше* запропоновано і обґрунтовано філософію дії та активності як окремий самостійний підхід, на основі якого було переосмислено традиційну проблематику теоретичних і практичних філософських дисциплін, виявлена та апробована евристичність його узагальнення в якості філософської дисципліни.

Наукова новизна одержаних результатів розкривається в наступних положеннях:

Уперше:

- доведена концептуальна пов'язаність буття з активністю людини завдяки метаонтологічному обґрунтуванню що те, що є (існує), є таким (сущим), оскільки є перформаційним завдяки людській активності, залученню до людських дій; а подібна динамічність, а не сталість буття передбачає взаємне доповнення конституювання і регулювання його становлення;
- запропонована стадіальна структура феномену «лінгвістичного повороту»: I стадія – аналіз штучної мови науки (I-ша половина XX століття), II стадія – аналіз повсякденної мови (середина XX століття), III стадія – аналіз мовлення (з 70-х років XX століття); при цьому ці стадії, хоча і започатковуються в різний час, не є взаємно виключними, а тривають;
- послідовно виокремленні та проаналізовані суттєві ознаки усвідомлення, а саме: «перебування при тямі», цілісність і спрямованість, на тлі розрізнення між усвідомленням і свідомістю, а також критичного перегляду наявних класифікацій ознак усвідомлення і свідомості;
- феномен сприйняття зовнішнього світу витлумачений в якості перцепційної активності, яка полягає у *сприйнятті* й *інтерпретації*, що є концептуально нерозривними процесами, які конституують досвід (повсякденний і науковий): фіксація даних органами відчуття і відповідними приладами (застосування наукового і повсякденного обладнання) – з одного боку, і супроводжувальна увага (як мінімум) і рефлексія – з іншого;

- репрезентовано і вписано в контекст філософії дії та активності моральну епістемологію, що є новим напрямом сучасної аналітичної філософії, в якому залучаються і послідовно перетинаються епістемологія і етика завдяки нормативному характеру кожної з цих філософських дисциплін, що традиційно вважаються, відповідно, теоретичною і практичною.

Уточнено:

- взаємно доповнювальний характер стосунку між сушим та належним на противагу традиційній несумісності, протипокладеності між ними, або ж визначальній пріоритетності одного з цих концептів і підпорядкованості іншого (чи навпаки);

- методологічну вагомість категорії «нормативність» для філософського аналізу дій, її зміст, статус та сферу розповсюдження; регулятивна і конститутивна функції нормативності виявлені не в термінах пріоритетності одної з них в стосунку до іншої, а як такі, що взаємно супроводжують і доповнюють одна іншу;

- концепт спільносвіту, в якому суміщаються природні і соціальні чинники оточення людини, із залученням аналізу функціонування перформативних інституцій, а також його переваги в порівняльній, стосовно таких концептів, як життєсвіт, звичаєвість, габітус, повсякденний рівень здорового глузду, перспективі;

- неефективність філософського опрацювання «значення» як субстанційної категорії, на відміну від його витлумачення в якості концепту, способу конструювання досвіду, завдяки затвердженню надлишковості і оманливості філософського оперування цим терміном;

- концептуальне розрізнення «ліній» в сучасних філософських розробках прагматичного спрямування, в перспективі виявлення наслідування в них підходів класичних американських прагматистів Ч. С. Пірса, В. Джеймса, Дж. Дьюї, що суттєво відрізняються.

Набуло подальшого розвитку:

- затвердження принципової методологічної відкритості дисциплінарного поля практичної філософії, філософії дії та активності на тлі розгляду її програмних концептів, в тому числі завдяки конкретному залученню в це поле окремих теоретичних і практичних дисциплін і їх тем;

- розуміння тотожності особистості в термінах її чинності, здійсненності у безпосередньому досвіді кожного дієвця, а не критеріально в термінах ментальної і (чи) фізичної тривалості протягом життя; тобто йдеться не про потребу в доведенні особистісної тотожності, а про її затвердження як вихідної принципової ознаки для нормального людського способу життя;

- методологічне взаємодоповнення основних інтерналістських (фундаменталізм, когерентизм) і екстрекналістських (реліабілізм) стратегій обґрунтування знання, задля удосконалення можливостей обґрунтування, переосмислення потреб в обґрунтуванні і процедур його наведення;

- порівняльний аналіз індивідуальних та спільних дій на тлі індивідуальної та спільної раціональності, затвердження інтерсуб'єктивного

розуміння раціональності та дій індивідів, неповноти їх ізолювання від спільної раціональності та дій, та недостатності врахування суто колективного характеру останніх;

- загально-методологічна настанова мінімалізму завдяки її застосуванню при аналізі епістемологічної проблеми істини, проблеми значення в філософії мови, напряму «етика без принципів» в етиці та соціальній філософії тощо; затвержені методологічні переваги і коректність даної настанови.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів визначається новизною та сукупністю винесених на захист положень і полягає в тому, що його результати дають змогу систематизувати напрацювання з сучасної практичної філософії. Матеріали дослідження можуть стати джерелом при розробці нормативних та спеціальних курсів з філософських дисциплін теоретичної і практичної філософії, уможливлують плідну інтеграцію цих дисциплінарних сфер філософії.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у поглибленому витлумаченні філософії дії та активності, обґрунтуванні смислових вимірів цього напряму для сучасного філософського знання, що тягне філософське переосмислення природничо-наукових, соціально-гуманітарних, екологічних і політично-правових тем, в тому числі у вирії викликів глобального світу.

Розкриття різнопланових підходів до аналізу і філософських міркувань про дії та активність в сучасних рефлексіях філософів провідних традицій в межах різних філософських дисциплін має особливе значення для можливості узагальнення практичної філософії в якості підходу, ілюструє явище сучасного повороту до філософії дії та активності, виявляє теоретичні засади вивчення перспектив формування і переоцінки теоретичного і практичного філософського знання зокрема, і оновленого розуміння креативності мислення взагалі.

Запропонований у дисертації підхід практичної філософії, базований на спеціальній методології та рефлексійному перевитлумаченні матеріалу, може бути використаний для подальших філософських досліджень у різних традиціях (та на їх перетині) і різних дисциплінах (та для їх оновленої інтеграції в спільні дослідницькі поля). Результати дисертаційної роботи також сприяють доповненню і розширенню категорійного апарату в філософських розробках, удосконаленню розуміння і втілення методологічних феноменів між-, транс-, інтер-, крос- дисциплінальності тощо.

Положення дисертаційного дослідження можуть бути залучені в навчальний процес, зокрема для вивчення таких дисциплін, як практична філософія, теорія пізнання, філософська антропологія, соціальна філософія, етика, а також для створення нових навчальних і спеціальних курсів; використовувались авторкою в навчальному процесі, зокрема при викладанні основних («Практична філософія», «Теорія пізнання») і спеціальних курсів («Прагматизм в сучасній філософії», «Соціальна та моральна епістемологія») на

філософському факультеті (для студентів різних спеціальностей) та факультеті психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

В такий спосіб, представлене дослідження є суттєвим кроком до актуалізації в українському філософсько-науковому просторі новітніх предметних і методологічних тенденцій західних розробок і філософських дисциплін, а також є їх авторською розробкою.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане особисто авторкою. Результати роботи, сформульовані в ній висновки, положення наукової новизни обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших науковців, на які зроблено посилання. З колективних наукових праць у дисертаційній роботі використано лише авторські ідеї. Основні положення і висновки роботи, отримані автором, знайшли реалізацію в його наукових публікаціях.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, теоретичні та практичні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях і наукових семінарах, круглих столах, міжкафедральних (з кафедрою філософії та методології науки, з кафедрою логіки, з кафедрою історії філософії) наукових і методологічних заходах кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка; поточних наукових і методологічних подіях в Інституті філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України; періодичних круглих столах Центру практичної філософії; на засіданнях Кантівського Товариства в Україні. Апробація наукових результатів була представлена участю у літніх школах Австрійського Вітгенштайнівського товариства, м. Кірхберг на Вехселі, Австрія («Картина мови Августина: назви, зразки, найпростіше» («Augustine's Picture of Language: Names, Samples, Simple Sections 1-89 of Philosophical Investigations»), 4-7 серпня 2010 р.; «Людвіг Вітгенштайн: про вірогідність» («Ludwig Wittgenstein: On Certainty»), 3-6 серпня 2011 р.; «Людвіг Вітгенштайн: Блакитна книга, пп. 1-44» («Ludwig Wittgenstein: The Blue Book, pp.1-44»), 1-4 серпня 2012 р.; «Концепція філософії Вітгенштайна: секції 89-133 «Філософських досліджень»» («Wittgenstein's Conception of Philosophy: Sections 89-133 of Philosophical Investigations») 7-10 серпня 2013 р.; «Деякі центральні проблеми Трактату» («Some Central problems of the Tractatus»), 6-9 серпня 2014 р.; «Вітгенштайн про слідування правилу: Філософські дослідження. Параграфи 185-242» («Wittgenstein on Following a Rule: Philosophical Investigations, Sections 185-242»), 5-8 серпня 2015 р.). Також, авторка брала участь у міжнародному семінар-практикумі з підготовки статей до друку в зарубіжних журналах за сприяння Фонду Джона Темпелтона, 26 червня-3 липня 2013 року, м. Яремча, Україна; приймала участь в літніх навчальних програмах Центрального Європейського університету, м. Будапешт, Угорщина («Значення, контекст, намір» («Context, Meaning, Intention») 19-30 липня 2010 р.; «Моральна епістемологія» («Moral Epistemology») 16-26 липня 2014 р.; «Онтологія та Метаонтологія» («Ontology and Metaontology») 13-24 липня 2015 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на наступних наукових заходах: міжнародні наукові конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету» (філософський факультет КНУТШ, 2011-2016 рр.); міжнародні наукові міждисциплінарні конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Філософія. Нове покоління» (м. Київ, НаУКМА, 2011-2016 рр.); міжнародна конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Ломоносов-2011» (Московський державний університет імені М. В. Ломоносова, м. Москва, Росія, 11-15 квітня 2011 р.); Міжнародні симпозиуми Австрійського Вітгенштайнівського товариства, м. Кірхберг на Вехселі, Австрія («Епістемологія: контекст, цінності, розбіжність» («Epistemology: Contexts, Values, Disagreement»)) 7-13 серпня 2011 р.; «Етика – Суспільство – Політика» («Ethics – Society – Politics») 5-11 серпня 2012 р.; «Свідомість, мова та дія» («Mind, Language and Action»), 11-17 серпня 2013 р.; «Аналітична та Континентальна Філософія: Методи та Перспективи» («Analytical and Continental Philosophy: Methods and Perspectives»), 10-16 серпня 2014 р.; «Реалізм – Релятивізм – Конструктивізм» («Realism – Relativism – Constructivism»), 9-15 серпня 2015 р.); II Міжнародний симпозиум «Австрія як культурний центр Європи» (Уральський федеральний університет ім. Першого президента Росії Б. Н. Єльцина, м. Єкатеринбург, Росія, 25-28 жовтня 2011 р.); міжнародна заочна конференція «Держава добробуту: реформування, виклики та відповіді» (Державний університет Мордовії, м. Саранськ, Росія, 25 січня 2012 р.); міжнародні науково-практичні конференції «Проблеми викладання логіки та перспективи її розвитку» (філософський факультет КНУТШ, 2012, 2014, 2016 рр.); міжнародний науковий семінар «Дослідження Л. Вітгенштайна в сучасній філософії» (філософський факультет КНУТШ, 1-2 листопада, 2012 р.); міжнародний семінар «Філософія і логіка» (філософський факультет КНУТШ, 22-26 травня 2013 р.); міжнародна науково-практична конференція «Філософська антропологія як метаантропологія та системні трансформації сучасного гуманітарного знання» (м. Київ, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 12-13 грудня 2013 р.); круглий стіл «Інтелектуали в сучасному світі: український контекст» (м. Київ, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 13 грудня 2013 р.); 8-ий Європейський конгрес з аналітичної філософії (м. Бухарест, Румунія, 28 серпня-2 вересня 2014 р.); круглий стіл «Что такое антропологический поворот в философии?» (м. Київ, Інституті філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 12.09.2014 р.); семінар пам'яті проф. В. Рьода Кантівського товариства в Україні (м. Київ, НаУКМА, 22 вересня 2014 р.); міжнародна наукова конференція «Мова-література-мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс» (м. Київ, КНЛУ, 25-27 вересня 2014 р.); міжнародна науково-практична конференція «Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства: підхід філософської антропології як метаантропології» (м. Київ, Кафедра філософської антропології Інституту філософської освіти і науки НПУ імені М. П. Драгоманова, 30-31 березня 2015 р.); XIV Всеукраїнська

науково-практична інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми і перспективи розвитку» (Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 16-17 травня 2015 р.); Перша Європейська Конференція з Аргументації: Аргументація і зважені дії. (м. Лісабон, Португалія, 9-12 червня 2015 р.); семінар з епістемічного обґрунтування «ДжастГронінген 2015» («JustGroningen 2015») (Філософській факультет університету м. Гронінген, Нідерланди, 23-25 серпня 2015); міжнародна конференція «Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської й світової спільнот» (Львівський національний університет імені Івана Франка, 22-24 червня 2016 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені у 57 наукових публікаціях. Серед яких 1 одноосібна і 1 колективна монографії, 6 статей у виданнях України, які включені до міжнародних науко-метричних баз, 16 статей в українських фахових виданнях, 4 статті в іноземних виданнях, 25 тез доповідей на науково-практичних конференціях та симпозиумах.

Структура дисертації. Мета і завдання дослідження визначили структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів (що містять 22 підрозділи і 9 пунктів), висновків та списку використаних джерел із 415 найменувань. Повний обсяг роботи – 420 сторінок, з них – 385 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** була обґрунтована актуальність і практична значущість теми дослідження, визначена мета й основні завдання, об'єкт, предмет, методологічна і джерельна база (окреслений і проаналізований рівень і методологічні межі наявних у філософській літературі розробок) дисертаційної роботи; сформульована наукова новизна і положення, що виносяться на захист; обґрунтоване теоретичне і практичне значення проведеного дослідження і отриманих результатів; наведена інформація про особистий внесок здобувача, структуру дисертаційного дослідження, про апробацію результатів дисертації та публікації авторки.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження практичної філософії, філософії дії та активності»** переглянуті історико-філософські сюжети, що виявлені актуальними для становлення і формування сучасної філософії дії та активності; розглянута і обґрунтована відповідність даної філософської галузі предметно-методологічному горизонту філософської антропології і філософії культури, а також іншим дослідницьким філософським сферам сучасних розробок; актуальність практичної філософії з другої половини ХХ століття проілюстровано завдяки побіжному перегляду деяких варіантів відповідних розробок і шкіл в різних філософських традиціях (а саме: проект «реабілітації практичної філософії» в Німеччині; конструктивізм ерлангенсько-констанцької школи практичної філософії; комунікативна практична філософія і етика відповідальності, наслідування цих напрямів в

сучасних філософсько-екологічних та філософсько-економічних дискусіях; філософський аналіз мовлення, як активності мовців (дієвців) в аналітичній філософії мови (теорія мовленнєвих актів Остіна-Серля, дослідження Л. Вітгенштайна); розробки про творчий потенціал активності дієвців Г. Йоаса тощо).

У підрозділі 1.1. «Взаємне доповнення модусів існування та належності» показаний взаємно доповнювальний стосунок між належним і суцям, умовність розрізень аристотелівської та кантівської лінії за критерієм пріоритетності, відповідно, суцього в стосунку до належного (і навпаки). Особливу увагу було приділено практичній філософії І. Канта, тлом для затвердження властивого його системі «примату практичного розуму над теоретичним» став авторський детальний розбір і аналіз основоположень його теоретичної системи. А саме, під кутом зору практичної філософії розглянуті наріжні концепти філософської системи І. Канта: розрізнення апріорі / апостеріорі, аналітичне / синтетичне; ноумени / феномени, речі-в-собі / явища; розум, розсудок, відчуттєве споглядання. Ми наголосили на схематичності їх попарних і послідовних зіставлень. В якості ілюстрацій запропонованої інтерпретації були залучені і проаналізовані погляди класичних авторів аналітичної філософської традиції, таких як А. Айер, В. Квайн та ін.

У підрозділі 1.2. «Філософська антропологія і філософія культури» розглянуті обрії філософської антропології та філософії культури для становлення сучасної континентальної практичної філософії. Разом з тим для обмірковування сутності людини, обґрунтування активності в якості її сутнісної ознаки залучаються розробки про фізикалізм, свободу (індетермінізм), свідомість і усвідомлення аналітичної традиції. Зіставлені та проаналізовані наріжні концепти філософської антропології М. Шелера, як такі що передували і готували можливість оновленого статусу сучасної практичної філософії. Зокрема: чуттєвий порив, відчуття, свідомість, вираження, інстинкт, поведінка, асоціації, асоціативна пам'ять, відтворення і копіювання, традиція, практичний інтелект, вплив, сутність і положення людини, простір і час, розум, дух, свобода, упредметнене буття, ідеація, спільний духовний акт. Загально врахований контекст започаткування філософської антропології і появи основних для неї творів М. Шелера, Г. Плеснера, А. Гелена, а саме «засилля» неокантіанських вчень протягом ХІХ – початку ХХ століття; формування нових філософських течій на початку ХХ століття, які можна охарактеризувати як «критику свідомості» та «критику мови»; оновлення статусу онтології М. Гайдегером; розробку самим же М. Шелером аксіології (онтології цінностей) тощо.

Класичні філософсько-антропологічні дослідження сприяли увазі до відповідальності людини за власні вчинки, що стало засадою для виникнення комунікативної універсальної прагматики, етики відповідальності, що є прикладом втілення сучасної практичної філософії в Німеччині, і предметом спеціального послідовного довготривалого аналізу і розбудов школи

українського філософа А. М. Єрмоленка, а загальний дослідницький інтерес до практичної філософії в Україні був ініційований А. М. Лоєм.

У підрозділі **1.3. «Конструктивізм ерлангенсько-констанцької школи практичної філософії»** предметом аналізу стала методологічна програма В. Камла і П. Лоренцена, які були критично налаштовані до всіх попередніх і сучасних їм шкіл, напрямів, тенденцій. Їм йдеться про культуру в якості історичного плину конструкцій. Концепт «конструкції» пов'язаний із життєсвітом в статусі «трансцендентально-прагматичного, емпіричного апріорі», з поняттям «urstiftung». Зазначені методологічні витлумачення в цій школі присвячені основній меті – остаточному обґрунтуванню науки. У наукових знаннях дійсність не відображається, а розчленовується з донаукової, життєсвітної практики розрізнення й орієнтації.

Підрозділ 1.4. «Творчий потенціал активності дієвців» присвячений оригінальним розробкам Г. Йоаса. Він пропонує говорити про «творчий потенціал активності дієвців» радше як про метафору, ніж як про концепт. Водночас протиставлення раціональності й нормативності дій, згідно його позиції, є неплодним кроком, альтернативним є намагання їх інкорпорації у вимірі творчого потенціалу для дій, тобто підпорядкування таких ознак дій, як раціональність і нормативність, ознаці креативності. Автор виокремлює кілька зразкових прикладів втілення метафоричності «творчого потенціалу», як джерела культурної активності, націленої до світу.

У висновках до першого розділу підсумовано, що напрям «філософія дії та активності» («практична філософія») може бути заявлена під егідою спеціалізації «філософська антропологія і філософія культури», оскільки в ній предметом виступає здатність до активності, що втілюється в різноманітних діях, як принципова, сутнісна ознака людини, що стає приводом для розвінчання інших людських якостей і здатностей у плідний, порівняно із традиційними розвідками про людину, спосіб.

У другому розділі **«Філософія дії та активності аналітичної традиції філософії»** розглянуті і критично проаналізовані відповідні ідеї центральних творів провідних авторів середини ХХ століття і наших днів аналітичної традиції філософії. Критична оцінка їх досягнень стосується відсутності послідовності при аналізі дій і активності, адже ми наполягаємо на спільному полі розгляду цих концептів, на спеціальному не ізолюванні розвідок про них, а на спрямованому поєднанні них в єдиному дослідженні.

У підрозділі **2.1. «Стандартна концепція і теорія дії та активності»** критично переглянуті основні положення стандартної теорії і концепції дій. Поява стандартної теорії і концепції дій пов'язана із творчістю Д. Девідсона і Е. Енскомаб середини ХХ століття. Попри відсутність однозначності і послідовності в запропонованих ними інтерпретаціях, стандартна теорія і концепція дій активно застосовуються в дослідженнях сьогодення, на них покладаються, як на стандарт для розуміння і витлумачення активності і дій. Це видається невиправданим, хоча б через те, що згаданим авторам йдеться переважно про каузальне пояснення дій. Чинність останнього доволі сумнівна,

в кращому випадку воно може бути слухним в спеціальних, виключних аспектах. Стандартна теорія і концепція дій розробляється в термінах ментальних станів, таких, як намір, бажання, переконання, прийняття рішення, що ведуть до дій. Самі наведені типи ментальних станів виявляються не достатньо розрізненими, що залишається проблемним викликом не тільки для філософських досліджень, а і для досліджень когнітивних і нейрофізіологічних наук.

У підрозділі 2.2. «Людська активність і дії: нестандартні тлумачення» здійснено огляд альтернативних стандартним підходів до філософського осмислення дій та активності. Адже окрім ментальних станів, реалізація активності в діях уможливується загальним станом справ, перебігом обставин, супровідними фактами. Таке тло здійснення вчинків суттєво впливає на перебіг подій. Дії та події залишаються не достатньо розрізненими і концептуалізованими. Ми пов'язуємо це і з тим, що спроби їх аналізу зводяться до екстерналістської формалізації, сильного та слабкого варіантів когнітивістської методології, без достатньої уваги до того, що дієвець інтерналістськи є залученим і до дій, які він вчиняє і до подій, в які він виявляється залученим. Цікавим прикладом аналізу дій та активності, що враховує останній чинник, є підхід голландського філософа Б. Аюна, в якому наріжним вихідним пунктом виступає сама особистість в статусі дієвця, а опис дій та подій, в яких вона приймає участь переформулюється на опис самого дієвця, де дії та події не домінують над особистістю, а приписуються їй в якості ознак.

У підрозділі 2.3. «Цілі і наміри: підстави для пояснення дій» продемонстровано неоднозначність класифікацій типів пояснення, що стосується пояснювальної методології в цілому, і пояснення дій із залученням раціональності, що стоїть за ними, зокрема. Класичні моделі пояснення К. Гемпеля, дедуктивно-номологічна і індуктивно-статистична, залишають низьку проблемних питань. Пояснення не може бути суто формальним, не здійснюється суцільно за експлікованими правилами, а залучає телеологічну складову і перформаційну нормативність, тобто супроводжується розумінням.

У підрозділі 2.4. «Нормативність дій» наведені основоположні засади розуміння перформаційного характеру нормативності, що тягне не протиставлення, а взаємно доповнювальний, супровідний стосунок, властивих нормативності конститутивної і регулятивної функцій. Перформаційність нормативності дій забезпечує її чинність не просто в термінах суто формальних інструкцій до виконання, а із увагою до мети, призначення дій, характеру раціональності, що криється за здійсненням цих дій. Нормативний характер властивий такій теоретичній філософській дисципліні, як епістемологія, і такій практичній філософській дисципліні, як етика. Епістемологія і етика, притаманні ним вибрані предметні сюжети і методологічні настанови, залучаються для ілюстрації запропонованої перформаційності нормативності.

У висновках до другого розділу узагальнена недостатність загального філософського розуміння дій та активності, фрагментарність, відповідно до поодинокі актуалізованих контекстів, їх розгляду.

У **третьому розділі «Філософія мови як практична філософія»** досліджені провідні позиції з філософії мови аналітичної традиції, проаналізоване явище «лінгвістичного повороту» із спеціальним акцентом на аналізі мовлення, мови у здійсненні, прагматичного виміру мови; переглянуті методологічні зсуви до практично-емпіричних, прагматично-антропологічних досліджень мови (соціолінгвістика).

У **підрозділі 3.1. «Вагомість філософії мови в ХХ столітті»** прослідкований і затверджений провідний характер філософії мови в якості центральної дисципліни філософії різних традицій, зокрема аналітичної, протягом всього ХХ століття і дотепер. Провідний характер означає, що основні теми і проблеми в усіх, як теоретичний так і практичних, філософських дисциплінах отримують переінтерпретацію з позицій філософії мови, тому йдеться про «лінгвістичний поворот», характерний для всіх традицій і дисциплін в філософії ХХ століття. Разом з тим, в кінці ХХ століття пріоритетність філософії мови в аналітичній традиції заміщується філософією свідомості, а філософсько-лінгвістичні дослідження залишаються переважно сферою емпіричної лінгвістики. Такий спад популярності філософії мови обумовлювався тим, що надії на плідне розв'язання філософських проблем шляхом прояснення їх мовного вираження і фіксації, не виправдалися. Формалізація природної мови виявилася неповною і недостатньою, а прагнення позбутися спекулятивної метафізики завдяки їй обернулися мета-метафізикою (що оформилася дисциплінарно (метаонтологія) тільки в 2-й половині ХХ століття завдяки накопиченню потреб узагальнення напрацювань з філософії свідомості про ментальні стани і процеси, розвитку семантики можливих світів тощо). Ми наполягаємо на суттєвому значенні філософії мови, можливості її плідного переосмислення засобами практичної філософії, актуальності фокусування уваги на *мовленні*. Зокрема, відстоюємо погляд про «надлишковість» філософської категорії «значення», що залишається неоднозначним, оманливим, проте відстоюємо значущість як ознаку мовних виразів при їх застосуванні.

У **підрозділі 3.2. «Прагматичний вимір мови»** переглянуті розробки з філософії мови прагматичного спрямування, на фоні врахування синтаксичного, семантичного та прагматичного рівнів семіотики (загальної теорії інтерпретації знаків). Сфера прагматики про мову і комунікацію виявляє цікаві дослідницькі перетини між філософією свідомості, філософією дії та активності в творах таких сучасних авторів, як П. Л. Дік (P. L. Dick), Ж. Ніда-Рюмелін (J. Nida-Rumelin), В. Ленцен (W. Lenzen), Д. Бьорнбахер (D. Birnbacher), Х. Гайдер (H. Haider), П. Герденфорс (P. Gardenfors), Ж. Мегль (G. Meggle) та ін. і уможливорює переосмислення настанов реалізму та антиреалізму.

У пункті 3.2.1. «Реалізм і антиреалізм» окреслені сучасні тенденції до реалізму та антиреалізму. Суперечка про реальність або нереальність зовнішнього та соціального світу взагалі і об'єктів пізнання зокрема, є відомою як суперечка між представниками реалізму і його противниками. Критично переглядаються тези про реалізм і антиреалізм М. Даміга, із метою показати, що дані тенденції є доволі умовними, а антиреалізм є більш адекватним загальним настановам феноменалізму, що сам узгоджується із мінімалістською методологією, яка відстоюється нами.

У пункті 3.2.2. «Філософія свідомості «проти» філософії мови» критично переглянуті радикальні погляди прихильників філософії свідомості направлені проти чинності філософії мови сьогодні, в яких заперечується факт явища «лінгвістичного повороту» в філософії ХХ століття взагалі. Серед авторів, що їх підтримують – С. Ніл (S. Neal), В. Девіс (W. Davis), Д. Стенлі (J. Stanley), Е. Лепур (E. Lepore), Г. Кемп (H. Kamp), М. Стоун (M. Stone), Г. Капелен (H. Cappelen), А. Сенет (A. Sennet), Р. Бученен (R. Buchanan) та ін. Вони спираються на спадщину таких відомих філософів, як: у першу чергу, П. Грайс, Д. Каплан, а також С. Шиффер, Т. Вільямсон та ін. При цьому їх підтримують широкі кола сучасних лінгвістів, серед яких К. Робертс (C. Roberts), Д. Бівер (D. Beaver), Е. Кемп (E. Camp). Обґрунтовується, що розробки з філософії мови мають ключову значущість для розуміння та аналізу не тільки філософських проблем, а й удосконалюють можливості філософського підґрунтя гуманітарного знання і знання взагалі, його ґрунтовний філософський аналіз. У них наявні прагматистські тенденції. Тому вбачається актуальним переосмислення філософії мови засобами практичної філософії, тоді наріжним предметом філософського аналізу постане не мова, а мовлення, мова у здійсненні. Проте це не обов'язково веде виключно до прагматистської інтерпретації мовлення, а уможлиблює і чинну семантичну інтерпретацію.

У підрозділі 3.3. «Практична нормативність лінгвістичних одиниць» переосмислена теорія мовленнєвих актів Остіна-Серля; затверджена прагматична інтерналістська імпліцитна конститутивна нормативність лінгвістичних одиниць (сутностей), концептуальна (а не радикальна) неминучість релятивізму при їх оцінюванні. Прагматична інтерналістська імпліцитна конститутивна норма формалізується правилом засвідченості при здійсненні змісту відповідного мовного виразу. Показані неоднозначності типізації та класифікації типів лінгвістичних одиниць. В такий спосіб затверджена чинність семантичного рівня філософського аналізу мови завдяки залученню методології філософії дії та активності.

У підрозділі 3.4. «Соціолінгвістика: практичні дослідження про мовленнєву активність», на прикладі вивчення методології і предметного наповнення соціолінгвістики, розкриваються різноманітні плідні перспективи міждисциплінарних досліджень. У контексті прагматичного, лінгвістичного, антропологічного поворотів філософії ХХ ст. ці перспективи все частіше набувають прикладного характеру. Завдяки цьому прикладні дослідження в

межах соціальних наук забезпечуються філософським підґрунтям, що уможливорює усвідомлення їх результатів і трансформацію традиційного світоглядання. Мова є визначною сферою для людського існування, що одночасно розкриває й обмежує (спрямовує) його можливості. Мова існує у власному здійсненні на різних рівнях і в різноманітних контекстах, які обумовлюються соціальною специфікою конкретної спільноти в ситуації взаємодії її учасників. Мовні та соціальні дослідження подібних взаємодій мають взаємно доповняльний характер і можуть бути усвідомленими на філософській основі, що забезпечує обґрунтуванням їх чинність в загальній антропологічно-філософській перспективі та в перспективі дослідницького поля філософії культури.

У висновках до третього розділу затверджений провідний характер і специфіка філософії мови в ХХ ст.; доводиться неефективність філософського опрацювання «значення» як субстанційної категорії, на відміну від його витлумачення в якості концепту; був розглянутий сучасний дискурс про прагматику мови; різнобічно проаналізовано соціолінгвістику, як приклад узагальнених емпіричних досліджень про соціальне втілення мови, перспективи проблематики досліджень в її межах.

У четвертому розділі **«Переосмислення наріжних концептів практичної філософії, філософії дії та активності»** узагальнюються авторська перспектива сучасної філософії дії та активності. Вона формувалася під впливом опанування, інтерпретації й переосмислення творчості Л. Вітгенштайна. Значення його спадщини є безсумнівним для всіх традицій сучасної філософії, для посилення популярності прагматизму, затвердження його легітимності, а також і для оновленого статусу сучасної практичної філософії, зокрема зрушень до неї у філософії мови.

У підрозділі 4.1. **«Специфіка сучасної практичної філософії, філософії дії та активності»** йдеться про загально-філософський контекст становлення сучасної філософії дії та активності, переваги цієї галузі в порівнянні із традиційними теоретичними і практичними філософськими розробками; методологічну вагу принципу перформативності; окреслюється як вихідний статус дієвця, особи, що діє; затверджується методологічне і змістовне навантаження концепту «спільносвіт» тощо. *Дієвець* набуває власної *особистісної тотожності* зсередини своєї *активності*, що уможливорюється *свободою*, як спеціально притаманною дієвцю ознакою. Саме у власній активності, у діях їх носіям розкривається світ. *Я* не можна звести до функції зовнішнього спостерігача, що фіксує *дані* про світ, до яких світ, з іншого боку, не коректно редукувати. *Я*, дієвець, активно залучається до розкриття світу, його «порцій», що фактуально постають слухними всередині людської задіяності, активності, відповідно до контексту ситуації події, в якій бере участь *Я*. Отже, дієвець, спільносвіт, в якому він перебуває (що залучає природне і соціальне оточення), нормативність реалізації його активності (як здатності) в діях не є даними, усталеними, а конститууються і врегульовуються

(упорядковуюються) зсередини цієї втіленої у вчинках активності дівця, що «доміряє» себе спільноsvіту, і спільноsvіт собі.

У підрозділі 4.2. «Здійсненність особистісної тотожності людини в статусі дівця» демонструється дівість, здійсненність особистісної тотожності, яка є її принциповою ознакою незалежно від того, як саме встановлюються її критерії. Критеріальний підхід до тотожності особистості критично переглядається і заперечується: критерії не є початковими для обґрунтування особистісної тотожності. Тотожність особистості є авто-обґрунтованою, перформаційною, адже людина, як дівець, здійснює себе тотожною собі (за «нормальної» психіки) протягом власного життя незалежно від того, що її ментальні і фізичні ознаки можуть докорінно мінятися. Особистісна тотожність виявляється у епіфеномені індивідуального і спільного світоставлення. Тотожність особистості, так само як і психофізична проблема, є наріжними загальними темами сучасної філософії свідомості.

У підрозділі 4.3. «Сучасна філософія свідомості в світлі філософії дії та активності» аналізується стосунок між свідомістю і усвідомленням завдяки критиці з позиції філософії дії та активності, суттєвих ознак усвідомлення, запропонованих Дж. Серлем. Із наведених Дж. Серлем рис усвідомлення, тільки три, із нашої точки зору, є власне суттєвими. Це – «перебування при тямі», єдність (цілісність, що забезпечується особистісною тотожністю) і спрямованість. Інші з наведених Дж. Серлем рис (розрізнення між центром і периферією усвідомлення, гештальт-структура досвіду усвідомлення, аспект знайомства (звичність), настрої, межові умови) – скоріше механізми, що деталізують те, як проявляється *спрямованість* усвідомлення. Те, що всі риси стосуються як усвідомлення, так і свідомості, засвідчує, що їх термінологічна непроясненість і змістовні відмінності є доволі умовними.

У підрозділі 4.4. «Значення філософії Л. Вітгенштайна для розгортання і осмислення сучасної практичної філософії» розглянуті зрушення до філософії дії та активності в аналітичній філософії, пов'язані із вагомим значенням для її становлення і розвитку філософського доробку Л. Вітгенштайна. В аналітичній традиції спеціальну роль відіграє, особливо в першій половині ХХ ст., філософія мови. Статус і зміст останньої формувалися під впливом явища «лінгвістичного повороту». Ми наполягаємо, що цей феномен торкнувся всіх галузей філософії в межах різних традицій філософії ХХ ст. і залишається актуальним дотепер. Аналіз мовлення як активності, мовленнєвих дій, актуалізований в цій традиції, засвідчує тенденції в ній до філософії дії та активності.

У пункті 4.4.1. «Л. Вітгенштайн і лінгвістичний поворот в філософії ХХ століття» приділено увагу тому, що «лінгвістичний поворот» пронизує всю філософію ХХ і ХХІ століть. Лінгвістичний поворот – це методологічні та предметні трансформації, що полягають у врахуванні контекстів мовного вираження теоретичної та практичної аргументації й мовленнєвого здійснення тверджень у дисциплінарних дослідженнях, що тягне за собою необхідність залучення й переосмислення в їхніх межах загальних категорій та спеціальних

аналітичних концепцій і підходів. Лінгвістичний поворот можна умовно розчленувати на три стадії: I – аналіз штучної мови науки, зведення повсякденної мови до штучної (до 30-40 років ХХ ст.); II – аналіз повсякденної мови, усвідомлення її незвідності до штучної (середина ХХ ст.); III – аналіз мовлення, усвідомлення, що маємо справу з мовленням, а не з абстрагованою від мовлення мовою (з 60-х років ХХ ст.). Філософський доробок Л. Вітгенштайна узгоджується із запропонованою інтерпретацією стадій лінгвістичного повороту. Наведені стадії не є взаємно виключними, а умовними, так само умовним є виокремлення різних періодів в творчості Л. Вітгенштайна, разом з тим кожна стадія пов'язана із його творами.

У пункті 4.4.2. «**Основні поняття філософії Л. Вітгенштайна: неоднозначність тлумачень**» проаналізовані засадничі для творів Л. Вітгенштайна концепти, такі як значення, смисл, назва, «стан справ», «сказане» і «показане», «мовна гра», «життєва форма», «родинна схожість», «слідування правилу», «приватна мова» тощо; проведене їх порівняльне зіставлення, що підтвердило цільність його творчості, неслухність чіткого виокремлення і протиставлення різних періодів його творчості. Його завданням завжди було дослідити те, як наші мовні вирази означають, який статус їх змістів. Змінювалося саме розуміння статусу «мовних виразів» і засади для їх інтерпретації і оцінювання: формально-логічне на початку ХХ століття, увага до природної мови всередині ХХ ст. і мовлення, як активність з другої половини ХХ ст. Можна було б виокремити і п'ять періодів у творчості Л. Вітгенштайна: період «Логіко-філософського трактату», дидактичний період (зокрема, «Блакитна книга» і «Коричнева книга»), період «Філософських досліджень», роботу «Про вірогідність», окремі розробки культурологічного спрямування. Проте нам видається не виправданим протиставлення різних періодів його творчості, а наведений розподіл на етапи – умовним, формальним, таким, що відповідає хронології його творчості. Однак тема «значень», того, як ми висловлюємося осмислено, залишається провідною для всієї його творчості.

У пункті 4.4.3. «**Л. Вітгенштайн і «прагматичний поворот» у сучасній філософії**» показано, що традиційна епістемологічна рецепція останньої роботи Л. Вітгенштайна «Про вірогідність» узгоджується з його основним інтересом до значення мовних виразів, що підтверджує відсутність необхідності протиставляти його роботи різних років і виокремлювати в його творчості різні окремі, непов'язані один з одним періоди. Водночас його творчість продовжує визначати вектори сучасних філософських досліджень, одним з яких є практична філософія. Прояснений «прагматистський» ухил, наявний у сучасній філософії, у тому числі завдяки Л. Вітгенштайну. Особливий вплив тенденція до прагматизму набуває у другій половині ХХ ст., тому здійснений перегляд сучасних тенденцій до прагматизму, неопрагматизм, в аналітичній філософії, адже із середини ХХ ст. і дотепер увага до цього напрямку триває, його оновлені варіанти продовжують досліджуватися. Окрім іншого, це передбачає натуралізацію філософських розробок до сфер спеціальних відповідних наук. Наголошено, що в прагматичній перспективі концепт «істини» заміщується,

редукується до ознаки «корисності» (в різних варіантах), що виступає не стільки критерієм істинності, скільки альтернативною їй концепцією, що забезпечує вагомість, цінність знання.

Нищівним викликом прагматизмові є неминучість релятивізму, проте, на думку С. Хак, що була детально проаналізована, прагматизм виграє порівняно із, так званим, сцієнтизмом, а також із розрізненням на аналітичну і континентальну стратегії в сучасній філософії, позитивізмом, феноменологією, логічним аналізом, натуралізованою епістемологією, деконструктивізмом. Прагматизм сьогодні залишається тенденцією, а не виокремленою школою. Ми пропонуємо розрізнити умовні «лінії» Ч. С. Пірса, В. Джеймса, Дж. Дьюї в сучасних творах, яким притаманні прагматичні тенденції. У відповідності цьому, уможливується цікаві узагальнення стосовно філософії В. Квайна – Д. Девідсона, В. Селарса – Р. Брендона, Р. Рорті – Х. Патнема тощо.

У висновках до четвертого розділу затверджена принципова відкритість дисциплінарного поля практичної філософії на тлі розгляду її програмних концептів; наголошено на взаємно доповнювальному характері суцього та належного в розумінні сучасної філософії дії та активності; порівняно вихідні положення сучасної практичної філософії із традиційно модерними філософськими дисциплінами, як вони отримують розвиток в ХХ ст. в рамках настанов «критики свідомості» та «критики мови»; методологічно обґрунтоване розуміння «категорії» як концепту і способу конструювання досвіду; розроблений концепт спільносвіту; заявлена можливість і потреба для людини, як дієвця, реалізовувати власну активність такими діями, які є сумірними між собою, діям інших дієвців і спільносвіту, до якого вони залучені; запропоноване розуміння тотожності особистості в термінах її чинності у досвіді кожного дієвця; послідовно проаналізовані ознаки свідомості, на тлі зіставлення останньої із усвідомленням; зіставлені концепти «факт» та «подія»; переглянута методологічна вагомість категорії «нормативність» для філософського аналізу дій; запропонована і обґрунтована стадіальна структура феномену «лінгвістичного повороту»; послідовно проаналізовані наріжні положення і концепти філософії Л. Вітгенштайна в ракурсі їх вагомості для сучасної практичної філософії; розрізнені лінії сучасного прагматизму.

П'ятий розділ «Реінтерпретація засобами філософії дії та активності традиційних філософських дисциплін» присвячений утвердженню філософії дії та активності у сучасному розумінні стосовно провідних філософських дисциплін і вибраних філософських проблем та тем. Методологічним засобом аналізу став принцип перформаційності: аналізоване явище береться у власній здійсненності, чинності. Людина як дієвець є залученою у спільносвіт як тло для власної активності, перебуває в ньому. Дієвець конститує зсередини своєї активності самого себе, світ навколо у його фізичних, соціальних і нормативних модусах. Принципово відкидається суб'єкт-об'єктна дихотомія й похідні від неї протиставлення. Ці кроки відповідають зрушенням до мінімалізму, популярним у філософії сьогодні.

У підрозділі 5.1. «**Онтологія та метаонтологія в аналітичній традиції**» розглянуто становлення і сучасні студії з метаонтології, що засвідчують про правомірність перегляду її проблематики з позицій філософії дії та активності. Суперечка між Р. Карнапом і В. Квайном в ХХ ст. задала вектор подальших розмислів, зокрема про можливість зіставлення «каркасів» аналізу таких категорій як буття і активність, що призвели до дисциплінарного оформлення метаонтології. Її методологічні і змістовні неоднозначності розбираються задля актуалізації слухності для цієї філософської галузі перспективи практичної філософії.

У пункті 5.1.1. «**Формування метаонтології**» здійснено порівняльний огляд передумов виникнення сучасної метаонтології і сучасних розробок в її межах, задля перегляду можливостей розробки методологічного каркасу для перепитування, відповідей і розмислів про питання «що є (існує)?» із практичної перспективи здійсненності суцього. Дискурс про метаонтологію та онтологію сучасної аналітичної філософії формується саме із наріжним врахуванням філософських досліджень про мову, врахуванням того, що мова накладає вагомні рамки, уможливорює і спрямовує даний дискурс. Хоча останнє і не визнається в експліцитний спосіб сучасними провідними філософами, наведений і проаналізований матеріал засвідчує про вагомну роль мовних засобів, здійснення яких уможливорює онтологічний і метаонтологічний дискурс. Разом з тим, метаонтологія, на відміну від метаетики (яка – про мову, якою здійснюються етичні дослідження), поява якої зусиллями Дж. Мура принаймні імпліцитно приблизно на пів століття випереджає появу метаонтології, не визнається як така, що є безпосередньо про мову, якою здійснюються онтологічні дослідження, а стосується методологічного базису того, як аналізувати онтологічну проблематику. Продемонстровано, що філософія дії та активності є можливим джерелом такої методології.

У пункті 5.1.2. «**Критичний перегляд метаонтологічних засновків П. ван Інвагена**» представлений неформальний аргумент про методологічну сумісність буття та активності на основі критичного аналізу основних програмних тез засновника метаонтології П. ван Інвагена. Результати нашого аналізу були застосовані до деяких ідей таких сучасних дослідників, як С. Шеленберг і Е. Барнс. Онтологічна проблематика виявилася суміщеною з епістемологічною.

Підрозділ 5.2. «Епістемологія: традиційна проблемність versus плідне перетлумачення на засадах філософії дії та активності» присвячений перегляду традиційних підходів до проблеми обґрунтування знання, в першу чергу фундаменталізму (фундаціоналізму), а також когерентизму і реліабілізму (релайєбілізму), із метою показати, що увага до здійсненності знання може стати запорукою плідного переосмислення проблеми його обґрунтування, в перспективі філософії дії та активності. Наводяться і критично аналізуються сучасні аргументи і приклади (мисленнєві експерименти) в провідних підходах до обґрунтування знання аналітичної філософії; розглянуті їх переваги і недоліки, намічені можливості їх синтезу в термінах здійсненності знання.

У пункті 5.2.1. «Здійсненність обґрунтування знання» показано, що три основні стратегії обґрунтування знання, поширені в традиційній аналітичній традиції філософії ХХ ст. – фундаменталізм, когерентизм і реліабілізм, та їх численні втілення в конкретних підходах і теоріях – не розв'язують у прийнятний задовільний спосіб дану проблему (проблему обґрунтування знання). Виявлено можливим з позиції філософії дії та активності трансформувати традиційні інтерналістські та екстерналістські стратегії обґрунтування знання, синтезувавши їх та їхні методологічні настанови задля плідного оперування проблемою обґрунтування знання. Слушне перетлумачення проблеми обґрунтування знання уможлиблює його розуміння в термінах самообґрунтованості, у термінах здійсненності.

У пункті 5.2.2. «Перформаційність *cogito ergo sum* Декарта» на основі творів А. Айєра, Г. Франкфура, Я. Гінтіки та ін. переосмислено фундаментальну тезу Декарта «я мислю, отже я існую» в якості перформаційної, такої, зміст якої у вжитку не можна не здійснити. Неминуча здійсненність, характерна для очевидно перформаційного знання, прикладом якого є *cogito ergo sum*, є вельми вдалий претендент на роль базового фундаменту і дозволяє стверджувати, що в перспективі філософії дії та активності фундаменталістська стратегія обґрунтування знання отримує виграшну інтерпретацію порівняно із традиційною теоретико-пізнавальною.

У підрозділі 5.3. «Мінімалізм про істинність і практична філософія» на тлі аналізу мінімалізму щодо проблеми істини П. Хорвіча, переглянуті результати здійснених досліджень про практичні норми лінгвістичних сутностей (одиниць). Мінімалізм у сучасній філософії проявляється як тенденція до простоти, спроба уникнути зайвих наслідків, надлишкових ускладнень, невиправданого множення сутностей (за аналогією з «лезом Окама») тощо. Згідно з мінімалізмом, істинність приписується пропозиції за умови її прийнятності ситуативно в контексті застосування, тобто позитивній оцінці на істинність відповідає адекватне контекстові здійснення змісту лінгвістичної одиниці.

У підрозділі 5.4. «Перцепційний досвід як активність» запропонований авторський підхід про досвід, як джерело знання, в якому нерозривно поєднуються відчуттєві дані і їх інтерпретація. При цьому затверджується настанова феноменалізму, що тягне неминучість контрфактичності наукових узагальнень, адже вони виявляються передбаченнями про майбутні стани справ. Показані неоднозначності і складності в розрізненні нормального (чинного) перцепційного досвіду від галюцинації (хибного перцепційного досвіду) і ілюзії (викривленого, помилкового перцепційного досвіду).

У підрозділі 5.5. «Етика без принципів»: мінімалістичний підхід увага спрямована на творчий доробок Дж. Денсі, автора концепції «етики без принципів». Його підхід порівнюється і зіставлений з позиціями Р. Брендона, Ф. Джексона, А. Гібарта, А. Сміта та ін. Окрім того, доводиться, що даний підхід можна спроектувати на етику належного І. Канта.

У підрозділі 5.6. «Інституції спільносвіту: трансформації соціальної філософії» послідовно обґрунтовані переваги оперування в філософських дослідженнях концептом «спільносвіту», запропонованого К. М. Маєр-Абіхом. Соціальне буття є людським співбуттям, спільним перебуванням в природному оточенні (загальним спільним світом, спільносвітом). Даний концепт зіставляється із розумінням інституцій Л. Вітгенштайном. Інституції встановлюють, уможлиблюють спільносвіт, виступають «завісами» (hinges) у термінах роботи «Про вірогідність» Л. Вітгенштайна, на яких він (спільносвіт) «висить» і «розгортається». Самі по собі вони мають методологічну значущість, вони значущі в даному контексті спільносвіту, в іншому контексті їх зміст стане іншим. У такому статусі інституції передбачаються самі собою зрозумілими, каркасом спільносвіту, їх дієвість не може бути предметом висловлювання або спеціальної рефлексії, остання протікатиме в іншому контексті, для якого будуть характерні інші «завіси».

У підрозділі 5.7. «Спільні та індивідуальні дії» до філософського аналізу залучені контексти теорії аргументації, раціонального вибору, моральної і соціальної епістемології, епістемології чеснот. Індивідуальна і спільна раціональності є взаємно доповнювальними, тільки тоді їх можна покласти в основу аргументації для пояснення вибору дії і її реалізації. Індивідуальна раціональність не є повною, а спільна – не є достатньою, адже прийняття рішення (особливо про відмову від дії) може бути вольовим виявом особистості.

У висновках до п'ятого розділу переглянутий здійснений ряд спроб, і їх результати, безпосередньо застосувати запропоновану перспективу філософії дії та активності для оновлення статусу традиційних філософських дисциплін (онтології, теорії пізнання, етики, соціальної філософії), зняття протиставлення між теоретичними і практичними їх зразками та конкретного втілення методології практичної філософії для удосконалення аналізу проблем і в їх межах.

У загальних висновках дисертації сформульовано і викладено основні найважливіші наукові, теоретичні й методологічні результати здійсненого дослідження, які відповідають загальній структурі і проблематиці роботи, відповідно до поставленої мети та сформульованих завдань. Їх сукупність підтверджує низку вихідних теоретичних гіпотез, реалізує досягнення загальної мети й розв'язання поставлених завдань, засвідчує доцільність вибору понятійно-термінологічного апарату й ефективність застосування запропонованої в дисертації методологічної програми. Основні результати виконаної роботи подані у вигляді таких теоретичних положень.

Аналіз історико-філософських прикладів скрізь умовність розподілу аристотелівської та кантівської лінії за критерієм пріоритетності належного в стосунку до сущого (і навпаки), філософсько-антропологічних обривів та тематики філософії культури, окремих проектів ХХ ст., в яких формується і оновлюється статус і предметне наповнення практичної філософії обґрунтовує висновок про потребу в методологічно-змістовному переосмисленні філософії

дії та активності, підтвердження принципової відкритості предметного поля практичної філософії, залучення до нього без протиставлення теоретичних і практичних філософських дисциплін. Здатність до активності, що втілюється в різноманітних діях як принципова, сутнісна ознака людини, стає приводом для розвінчання її інших якостей і здатностей у *плідний*, порівняно із традиційними розвідками, *спосіб* досліджень про людину (в статусі дієвця) і спільноsvіт (як спільноту солідаризованих дієвців, що ділять соціальний і природний простір).

Критичний перегляд сучасних розробок з філософії дії та активності виявив недостатність *стандартної теорії і концепції дії та активності*, поява якої пов'язана з творчістю Д. Девідсона і Е. Енскомб. Дослідження про дію та активність залучають потребу в розбудові ієрархічних зв'язків між такими ментальними станами і процесами, як *намір, бажання, переконання, прийняття рішення, пропозиційна настанова, вибір*. Разом з тим йдеться про *цілеспрямованість* дій, в яких реалізовується здатність до активності, статус дієвців, можливість розрізнення того, як вони виявляються задіяними в *діях і подіях*, а більш загально – про *нормативність дій*. Здійснений аналіз уможливив висновок про те, що нормативність дій носить *практичний, імпліцитний, інтерналістський характер, суміщає конститутивну і регулятивну функції* як такі, що взаємно супроводжують і доповнюють одна іншу, не є накинутим ззовні приписом про дію, а уможлиблює дію із середини реалізації дієвцями своєї здатності до активності.

Затверджений провідний характер і специфіка *філософії мови* в ХХ столітті, який уможливив висновок про *стадіальну структуру* явища «*лінгвістичного повороту*», що пронизує всі філософські традиції і дисципліни: I стадія – аналіз штучної мови науки, прагнення подолати філософські проблеми завдяки формалізації природної мови задля усунення неоднозначностей і парадоксів в ній (I-ша половина ХХ століття); II стадія – аналіз повсякденної мови, усвідомлення того, що штучна формальна мова не є достатньою, і передбачає не менш спекулятивний статус значень лінгвістичних одиниць (середина ХХ століття); III стадія – аналіз мовлення, як практично здійснюваної мовцями активності, а не мови, як готового для оперування інструментального апарату (з 70-х років ХХ століття); при цьому ці стадії, хоча і започатковуються в різний час, не є взаємно виключними, а тривають.

Критичний аналіз неоднозначностей філософського оперування концептом «значення» мовних виразів призвів до висновку про неефективність філософського опрацювання «значення» як субстанційної категорії, на відміну від його витлумачення в якості можливого зразку, прикладу осмисленого вжитку лінгвістичного виразу, способу конструювання досвіду, завдяки затвердженню надлишковості і оманливості філософського оперування цим терміном. Мовленнєві вирази *означають*, а не тягнуть усталені, дані сутнісні *значення*. Даний висновок є своєрідним засвідченням про «концептуальний поворот», як нарізну тенденцію сучасних філософських дискусій. Концептуально розрізнені основні типи лінгвістичних одиниць, а потреба і можливість в усталеній їх типології – заперечена.

Розгляд сучасного дискурсу про прагматику мови виявив тематично-методологічні зсуви синтаксичного, семантичного та прагматичного рівнів філософського аналізу мови (як загальної знакової семіотичної системи); засвідчив висновок про актуальність «прагматичного повороту» при аналізі мови і мовлення зокрема і його наявність в якості загальної настанови в філософії ХХ століття, характерну для всіх традицій. Сучасний прагматизм, неопрагматизм не піддаються однозначній класифікації, разом з тим, були розрізнені умовні лінії сучасного прагматизму, відповідно наслідуванню сучасними авторами прагматичних проєктів класичних американських прагматистів Ч. С. Пірса, В. Джеймса, Дж. Дьюї, що суттєво відрізняються.

Порівняння вихідних положень запропонованої сучасної філософії дії та активності із традиційно модерними філософськими дисциплінами, як вони отримують розвиток в ХХ ст. в рамках настанов «критики свідомості» та «критики мови», уможливило висновок про *взаємно компліментарний характер суцього та належного* в розумінні сучасної практичної філософії; можливість і потребу для людини, як дієвця, реалізовувати власну активність такими діями, які є сумірними між собою, з діями інших дієвців і з спільноsvітом (як цілісним тлом для дій).

Перегляд опрацювань проблеми тотожності особистості виявився критикою їх вихідних *критеріальних* настанов (за якими вона виявляється ментальною і (чи) фізичною тривалістю), що у висновку обґрунтувало запропоноване розуміння тотожності особистості в термінах її *чинності у досвіді* кожного дієвця. Особистісна тотожність є вихідною умовою для вчинків дієвців. Дієвець здійснює власну спроможність до дій (здатність до активності) як тотожний собі протягом всієї власної життєдіяльності, в цілісності своїх психофізичних ознак.

Послідовно проаналізовані ознаки усвідомлення на тлі його порівняльного зіставлення із свідомістю, на основі критичного перегляду позицій Дж. Серля, П. Хакера, Д. Деннета. В результаті такі властивості, як: *«перебування при тямі»*, *цілісність* і *спрямованість*, обґрунтовані як суттєві, а розрізнення між центром і периферією усвідомлення, гештальт-структура досвіду усвідомлення, аспект обізнаності, настроїв і межові умови (відповідно класифікацій ознак усвідомлення Дж. Серлем) є механізмами реалізації спрямованості *усвідомлення* і, більш загально, *свідомості*.

Різнобічний аналіз доробку Л. Вітгенштайна і його значення в філософії ХХ ст. виявився висновком про його суттєву вагомість для сучасної практичної філософії, теперішнього предметно-методологічного переосмислення філософії дії та активності. Твори Л. Вітгенштайна хронологічно відповідають стадіальній структурі феномену «лінгвістичного повороту», започатковують наведені стадії і узгоджуються із запропонованою їх інтерпретацією. Порівняльний аналіз засадничих для творів Л. Вітгенштайна концептів, таких як значення, «стан справ», «казане» і «показане», «мовна гра», «життєва форма», «родинна схожість», «слідування правилу», «приватна мова», метафор про «дверні завіси», «будівельні риштування» тощо, підтвердив цільність його

творчості, недоречність чіткого виокремлення і протиставлення різних періодів в ній. Започаткований ним дискурс продовжує визначати вектори сучасних філософських досліджень, в т. ч. прагматичні.

Розглянутий дискурс з онтології та метаонтології, із врахуванням вагомої ролі мови, якою здійснюється даний дискурс, обґрунтовує введення даних сфер філософії до дисциплінарного кола практичної філософії завдяки доведенню концептуальної пов'язаності буття з активністю людини (завдяки критичному переосмисленню програмних тез засновника метаонтології П. ван Інвагена). Показаний зв'язок між онтологією, метаонтологією й епістемологією із акцентом на розробку їх проблематики засобами філософії дії та активності обґрунтовує висновок: те, що є (існує), є таким (сущим), оскільки є перформаційним завдяки людській активності, залученню до людських дій.

Безпосереднє застосування підходу філософії дії та активності уможливило критичне переосмислення традиційно пропозиційного статусу знання в сучасній теорії пізнання, висновок, що три рівні знання (знання-що, знання-як і знання як досвід) є нерозривними. Можливість мати ступені для таких суттєвих ознак знання, як вірогідність, обґрунтованість, фундаментальність засвідчує про герменевничну суміщеність пояснення та розуміння, як основних механізмів набування знання. Доведено, що здійсненність (перформаційність) змісту переконання, завдяки якій воно постає вірогідним, самообґрунтованим та істинним (не може бути хибним у здійсненні), забезпечує йому статус знання. Останнє підтверджується і послідовним витлумаченням перформаційності принципу *cogito ergo sum* Декарта; а така перевірка істинності відповідає настанові мінімалізму.

Феномен сприйняття, що являє собою одну із основних проблем класичної епістемології, витлумачений в якості прецепційної активності, в якій нерозривно суміщаються сприйняття й інтерпретація на тлі зіставлення концептів «факт» та «подія». Даний висновок підтримується прийняттям загального контексту феноменалізму, що уможливив відповідний аналіз контрфактичних узагальнень.

Продемонстрована можливість взаємного доповнення основних стратегій обґрунтування знання (фундаменталізм, когерентизм, реліабілізм), неплідність їх конкуруючого функціонування, недостатність кожної з них ізольовано від інших; послідовно розрізнено інтерналізм та екстерналізм в якості ознак типів методологічних стосунків в аналізованих стратегіях і настанов для встановлення критеріїв їх розбудови; у висновку показане виправданим прагнення їх компліментарності для обґрунтування знання. Здійснена проекція метафори «дверних завіс» Л. Вітгенштайна на можливість при обґрунтуванні знання взаємного доповнення базових переконань (фундаменталістська стратегія обґрунтування), когерентної суміщеності між ними в термінах розуміння та їх надійності (реліабілістська стратегія обґрунтування).

Порівняльна (до інших провідних етичних доктрин аналітичної традиції, а також з етикою І. Канта) перспектива розгляду підходу «етики без принципів»

Дж. Денсі уможливила підсумувати його переваги, як слушного сучасного мінімалістського підходу в етиці та соціальній філософії. Підстави дій – мінімальні, не є моральними принципами, а є партикуляристськими рішеннями, вибором, що зобов'язує до конкретних дій в спільностві.

Висновок щодо методологічної доцільності оперування концептом «спільностві» став результатом його зіставлення з такими концептами, як життєстві, звичаєвість, габітус, повсякденний рівень здорового глузду. В концепті спільностві суміщаються різнорідні, не тільки соціальні, а й природні чинники оточення людини, із залученням функціонування перформаційних інституцій. Спільностві виявляється «мозаїкою» перформаційних інституцій, як загальноприйнятих, затверджених, вивіренних практик, що контекстуально забезпечують дієцєв стандартними зразками для можливих дій.

На основі аналізу позицій Дж. Серля, Л. Ерола про індивідуальні та спільні дій, їх порівняння на тлі індивідуальної та спільної раціональності було затверджене інтерсуб'єктивне розуміння дій та раціональності, висновок про неповноту розгляду при ізольованні індивідуальних дій і раціональності від спільних дій та раціональності та недостатність врахування суто їх колективного характеру. Даний висновок був проілюстрований інтерпретацією відомого мисленнєвого експерименту «лотерея з виживання» Дж. Харіса.

«Моральна епістемологія» та «епістемологія чеснот» були послідовно переглянуті в їх предметному і методологічному змістах, що у висновку уможливило вписати їх в контекст філософії дії та активності. Нормативний характер епістемології й етики розкриває низку можливих перетинів між ними: природа і джерела знання в епістемології і моральній філософії, моральний та епістемологічний скептицизм, релятивізм в епістемології і філософії моралі, проблема морального та епістемологічного сприйняття, обґрунтування знання і моралі, істина як ознака моралі і знання, моральна і епістемологічна експертиза. Така порівняльна та інтегративна перспектива аналізу тягне їх методологічні та змістовні трансформації. Урахування практичної значущості (вагомості) знання і моралі, зіставлення таких концептів, як цінність, чеснота, істина, факт, теорія, актуалізує теорії чеснот в епістемології і філософії моралі. Окремим цікавим напрямом постає феміністська епістемологія та етика.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

Індивідуальна монографія:

1. Лактіонова А. В. Філософія дії: Монографія, А. В. Лактіонова. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2016. – 367 с.

Колективна монографія:

2. Лактіонова А. В. Сучасний поворот до практичної філософії, / Філософія та політологія в структурі сучасного соціогуманітарного знання.

(теоретичні та методологічні аспекти). Монографія, Губерський Л. В., Конверський А. Є., Бугров В. А. та інші (всього 31 особа). – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – 543 с. – С. 132-143.

Розділ у підручнику:

3. Лактіонова А. В. Практична філософія в контексті "лінгвістичного повороту" / Основи практичної філософії: підручник, А. М. Лой, А. О. Баумейстер, Т. І. Ящук та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 511 с. – Розділ 1.4. – С. 88-112.

Наукові статті у фахових виданнях України, що реферуються у міжнародних наукометричних базах:

4. Лактіонова А. В. COGITO ERGO SUM і філософія дії / Sententiae, 2015, № 1 (XXXII). – С. 88-99.

5. Лактіонова А. В. Метаонтологічний дискурс про буття та активність / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Вип.120. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – С. 28-31.

6. Лактіонова А. В. Сучасна філософія дії (практична філософія) в аналітичній традиції / Вісник Національного Авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 1 (23). – К.: НАУ, 2016. – С. 49-54.

7. Лактіонова А. В. Метаонтологія в контексті практичної філософії / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Вип.121. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – С. 23-26.

8. Лактіонова А. В. Апостеріорність та апріорність змістів виразів мови / Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Вип. 28 – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – С. 23-28.

9. Лактіонова А. В. Філософська антропологія М. Шелера: напередодні реабілітації практичної філософії (філософії дії та активності) / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Вип.123. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – С. 21-24.

Наукові статті у фахових виданнях України:

10. Лактіонова А. В. Статус нормативності у неокантіанських підходах: перспектива становлення проблематики сучасної практичної філософії / Практична філософія. —№ 2 (32). — К.: Парапан, 2009. – С. 197-210.

11. Лактіонова А. В. Мовленнева нормативність в комунікативній філософії К.-О. Апеля / Практична філософія. —№ 1 (35). — К.: Парапан, 2010. – С. 194-203.

12. Лактіонова А. В. Практична нормативність versus комунікативна нормативність Ю. Хабермаса / Вісник Київського національного університету

імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Вип.100. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 19-22.

13. Лактіонова А. В. Минимализм в современной философии / Практична філософія. — № 1 (39). — К.: Парапан, 2011. – С. 140-146.

14. Лактіонова А. В. Перцепційний досвід як діяльність / Філософська думка № 5. – К.: 2011. – С. 40-50.

15. Лактіонова А. В. Найменування, значення, об'єкти світу у «Філософських дослідженнях» Л. Вітгенштайна / Sententiae XXV (№ 2). – 2011. – С. 133-140.

16. Лактіонова А. В. Соціолінгвістика: генеза і розвиток проблематики досліджень / Практична філософія. – № 4 (42). – К.: Парапан, 2011. – С. 92-102.

17. Лактіонова А. В. «Людиномірність» в ракурсі практичної філософії / Практична філософія. – № 3 (45). – К.: Парапан, 2012. – С. 170-174.

18. Лактіонова А. В. Філософія мови в сучасному гуманітарному знанні / Філософські проблеми гуманітарних наук. Альманах. – № 21. – К.: КНУТШ, 2012. – С. 26-30.

19. Лактіонова А. В. Філософська антропологія і філософія культури: перспектива сучасної практичної філософії як філософії дії / Філософська думка № 5. – К.: 2013. – С. 73-80.

20. Лактіонова А. В. Спільні та індивідуальні дії / Філософія освіти, Philosophy of Education: науковий журнал. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – №2 (17) – С. 108-118.

21. Лактіонова А. В. Різні «лінії» прагматизму в сучасній філософії / Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник № 1(15), 2016. – С. 68-72.

22. Лактіонова А. В. Контрфактичні узагальнення / Релігія та соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – №1-2 (21-22). – С. 9-15.

23. Laktionova A. V. Performative Normativity in Epistemology and Ethics / Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник № 2(6), 2016. – С. 92-95.

24. Лактіонова А. В. І. Кант: схематичність концептів / Практична філософія. – № 3 (61). – К.: Парапан, 2016. – С. 54-64.

25. Лактіонова А. В. Колізії про «значення» в філософії мови аналітичної традиції сучасної філософії, / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: "Філософія. Філософські перипетії". – Вип. 55. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – 99-106.

Наукові статті в іноземних виданнях:

26. Laktionova A. Practical norms of linguistic entities / Language and World. Contributions of the Austrian L. Wittgenstein Society. Volume XVII. – Papers of the 32nd International Wittgenstein Symposium. August 9-15, 2009. – Kirchberg am Wechsel, 2009 – С. 221-222.

27. Laktionova A. Wittgenstein's legacy: the linguistic turn in 20th century philosophy, / Epistemology: Context, Values, Disagreement. Papers of the 34th

International Wittgenstein Symposium. August 7-13, 2011 Kirchberg am Wechsel. - Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2011. – Volume XIX. – P. 163-165.

28. Laktionova A. The role and status of institutions / Ethics – Society – Politics. Papers of the 35th International Wittgenstein Symposium. August 5 – 11. Vol. XX. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2012. – P. 169-170.

29. Laktionova A. To mean is to act linguistically / Mind, Language and Action. Papers of the 36th International Wittgenstein Symposium. August 11-17, 2013 Kirchberg am Wechsel. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2013. – Volume XXI. – 470 p. – P. 228-229.

Наукові статті в інших виданнях:

30. Лактионова А. В. Институции в современном мире / Соціальна етика: Теоретичні і прикладні проблеми. Збірник наукових праць. – К.: Університет «Україна», 2012. – 117 с. – С. 9-14.

31. Лактионова А. В. Нищівність фундаменталізму – традиційної стратегії обґрунтування знання / Практична філософія. —№ 4 (58). — К.: Парапан, 2015. – С. 55-64.

32. Лактионова А. В. Сучасна філософія свідомості: методологічні запити / Філософська думка № 2, 2016. – С. 39-47.

Тези за матеріалами наукових доповідей:

33. Лактионова А. В. Нормативность речи / Киев – Санкт-Петербург: стратегии современного философствования: Первый международный симпозиум (Киев, 1-2 июля 2008 года): Материалы докладов. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2009. – 137 с. – С. 55-62.

34. Laktionova A. Practical norms of linguistic entities / Language and World. Contributions of the Austrian L. Wittgenstein Society. – Abstracts of the 32nd International Wittgenstein Symposium. August 9-15, 2009. – Kirchberg am Wechsel, 2009 – С. 18.

35. Лактионова А. В. Анализ повседневных высказываний / Материалы конференции «Философия повседневности», 17.10.2009. К.: Центр практичної філософії, 2009. – С. 39-40.

36. Лактионова А. В. «Этика без принципов»: минимализм в современной этике аналитической традиции философии / «Соціальна етика: модули відповідальності», Міжнародна наук.-практ. конф. (2010; Київ). – Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна етика: модули відповідальності», 20-21 жовт. 2010 р.: [матеріали доповідей і виступів], редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.:2011. – С. 41-50.

37. Лактионова А. В. Найменування, значення, об'єкти світу у «Філософських дослідженнях» / Тези шостої студентсько-аспірантської міждисциплінарної конференції “Філософія. Нове покоління” – НаУКМА, 2011. – С. 30-33.

38. Лактионова А. В. Конституирование лингвистических сущностей / Конференция «Ломоносов 2011». Секция «Философия. Культурология. Религиоведение». МГУ, 2011 / http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1338/27718_bb21.pdf
39. Лактионова А. В. Види прагматизму і прагматичні компоненти знання / «Дні науки філософського факультету – 2011», Міжн. наук. конф., 20-21 квітня 2011 р.: (матеріали доповідей і виступів). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Ч. 3. – С. 27-29.
40. Laktionova A. Wittgenstein's legacy: the linguistic turn in 20th century philosophy / Epistemology: Context, Values, Disagreement. Abstracts of the 34th International Wittgenstein Symposium. August 7-13, 2011 Kirchberg am Wechsel. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2011. – P. 15.
41. Лактионова А. В. Людиномірність як світоглядна настанова в науці та суспільстві XXI ст. / Проект «Людиномірність як світоглядна настанова в науці та суспільстві XXI ст.» / Практична філософія. – № 3 (41). – К.: Парапан, 2011. – С. 200-215. – С. 210-211.
42. Лактионова А. В. Эпистемологические следствия философии языка Л. Витгенштейна / Австрия как культурный центр Европы: [текст]: мат. Междунар. науч. симпозиума. Екатеринбург, 25-28 октября 2011 г. – Екатеринбург: УрФУ, 2011. – 242 с. – С. 89-96.
43. Лактионова А. В. Институты в современном государстве / Социальное государство: реформиование, проблемы и поиски решения: Материалы междунар. науч. конф. (Саранск, 25 января 2012 г.). – Саранск: Афанасьев В. С., 2012. – 224 с. – С. 125-127.
44. Laktionova A. Philosophical anthropology: irreducibility to empirical anthropology / «Дні науки філософського факультету – 2012», Міжн. наук. конф. (2012; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18-19 квіт. 2012 р. : [матеріали доповідей та виступів], редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 10. – 119 с. – С. 67-70.
45. Laktionova A. The role and status of institutions / Ethics – Society – Poitics. Abstracts of the 35th International Wittgenstein Symposium. August 5 – 11. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2012. – P. 15.
46. Laktionova A. Wittgenstein and Haack on Justification / Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. Випуск 14. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 247 с. – С. 12-14.
47. Laktionova A. Redundancy of Meaning of Linguistic Units / Тези восьмої студентсько-аспірантської міждисциплінарної конференції “Філософія. Нове покоління” – НаУКМА, 2013. – 146 с. – С. 117-120.
48. Laktionova A. To Mean is to Act Linguistically / Mind, Language and Action. Abstracts of the 36th International Wittgenstein Symposium. August 11-17, 2013 Kirchberg am Wechsel. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2013. – P. 18.

49. Лактіонова А. В. Вагомість знання як досвіду / Досвід та його інтерпретації : тези дев'ятої студентсько-аспірантської міждисциплінарної конференції «Філософія: нове покоління» (Київ, НаУКМА, 20–21 березня 2014 року), упоряд. А. Саковська, М. Богачов. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2014. – 102 с. – С. 153-155.

50. Лактіонова А. В. Філософська антропологія та практична філософія / «Дні науки філософського факультету – 2014», Міжн. наук. конф. (2014; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів], редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 4. – 275 с. – С. 128-129.

51. Лактіонова А. В. Філософська антропологія та онтологія / «Дні науки філософського факультету – 2015», Міжн. наук. конф. (2015; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів], редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 4. – 171 с. – С. 52-54.

52. Лактіонова А. В. Метафоричність «творчого потенціалу» за Г. Йоасом: рецепція І. Г. Гердера / Матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку», 16-17 травня 2015 р. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 273-274.

53. Laktionova A. Relativism about Morality and Epistemic Justification / Realism – Relativism – Constructivism. Abstracts of the 38th International Wittgenstein Symposium. August 9-15. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2015. – P. 14.

54. Laktionova A. Individual and Common Rationality in Education / Дискусія. Обрії сучасної філософії освіти / Філософія освіти, Philosophy of Education: науковий журнал. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – №1 (18) – С. 10-11.

55. Лактіонова А. В. Л. Вітгенштайн «Про вірогідність» і підстави неформальної логіки / «Проблеми викладання логіки та перспективи її розвитку», VII Міжн. наук.-прак. конф. (2016 ; Київ). VII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми викладання логіки та перспективи її розвитку», 13-14 травня 2016 р: [матеріали доповідей та виступів], редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – 94 с. – С. 34.

56. Лактіонова А. В. Пропозиції, пропозиційні настанови, судження. / Дискусія. Філософська термінологія сучасної логіки / Філософська думка № 3, 2016. – С. 7-10.

57. Laktionova A. Relative normativity / Тези міжнародної конференції «Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської й світової спільнот». – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. – 286 с. – С. 267-269.

АНОТАЦІЯ

Лактіонова А. В. Філософія дії та активності: нова перспектива теоретичних і практичних філософських дисциплін. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.04. – філософська антропологія, філософія культури. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації запропоновано і обґрунтовано підхід філософії дії та активності задля переосмислення проблематики теоретичних і практичних філософських дисциплін, виявлення його узагальнення в якості філософської дисципліни. При цьому доведена концептуальна пов'язаність буття з активністю людини, взаємно доповнювальний характер стосунку між сущим та належним, чинність особистісної тотожності в досвіді дієвців, виокремленні суттєві ознаки усвідомлення, розроблений концепт перцепційної активності, з'ясовані переваги інтеграції основних стратегій обґрунтування знання. Зміст знання суміщає аспекти пропозиції, досвіду та вміння, а обґрунтування певного змісту в статусі знання забезпечується його здійсненністю. Розрізнені лінії сучасного прагматизму. Затверджені переваги настанови мінімалізму. Переосмислена методологічна вагомість категорії «нормативність», її регулятивна і конститутивна функції виявлені не в термінах пріоритетності, а як такі, що взаємно супроводжують і доповнюють одна іншу. Представлена стадіальна структура феномену «лінгвістичного повороту», затверджена надлишковість категорії «значення». Концепт «спільносвіт» розглянутий як «мозаїка» перформаційних інституцій. Здійснено порівняльний аналіз індивідуальних та спільних дій на тлі індивідуальної та спільної раціональності. Моральна епістемологія та епістемологія чеснот вписані в контекст практичної філософії, дисциплінарне поле якої є методологічно принципово відкритим.

Ключові слова: дія, активність, практична філософія, нормативність, мінімалізм, перцепційний досвід, принцип перформаційності, прагматизм, моральна епістемологія, спільносвіт.

АННОТАЦИЯ

Лактионова А. В. Философия действия и активности: новая перспектива теоретических и практических философских дисциплин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.04. – философская антропология, философия культуры. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

В диссертации предлагается и обосновывается подход философии действия и активности для переосмысления проблематики теоретических и практических философских дисциплин, возможность его обобщения в качестве философской дисциплины. При этом доказана концептуальная связь бытия с активностью человека, взаимно дополнительный характер отношения между сущим и должным, осуществимость личностной тождественности в опыте субъектов действия, выделены сущностные признаки осознания, разработан концепт перцептивной активности, выяснены преимущества интеграции основных стратегий обоснования знания. Содержание знания совмещает аспекты пропозиции, опыта и умения, а обоснование некоторого содержания в статусе знания обеспечивается его осуществимостью. Разрознены линии современного прагматизма. Утверждены преимущества установки минимализма. Переосмыслена методологическая весомость категории «нормативность», ее регулятивная и конститутивная функции выявлены не в терминах приоритетности, а как такие, что взаимно сопровождают и дополняют одна другую. Представлена стадияльная структура феномена «лингвистического поворота», утверждена избыточность категории «значение». Концепт «совместный мир» рассмотрен как «мозаика» перформативных институций. Осуществлен сравнительный анализ индивидуальных и совместных действий на фоне индивидуальной и совместной рациональности. Моральная эпистемология и эпистемология добродетелей вписаны в контекст практической философии, дисциплинарное поле которой методологически является принципиально открытым.

Ключевые слова: действие, активность, практическая философия, нормативность, минимализм, перцептивный опыт, принцип перформативности, прагматизм, моральная эпистемология, совместный мир.

ABSTRACT

Laktionova A. V. Philosophy of Action and Agency: New Perspective of Theoretical and Practical Philosophical Disciplines. – Manuscript.

A thesis for the scholarly degree of the Doctor of Philosophy in speciality 09.00.04. – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

In the dissertation the contemporary approach of philosophy of action and agency (another title – practical philosophy) is elaborated and justified to rethink problems of theoretical and practical philosophical disciplines, to view its generalization in the status of a philosophical discipline. This philosophical field involves thematic plots of ontology, epistemology, moral philosophy, social philosophy, consequently of philosophy of language and philosophy of mind. Thus, (usually considered as) theoretical and practical spheres of philosophy are integrated without contraposition under the perspective of philosophy of action and agency. Most of the sources are taken from analytic tradition, but the continental tradition is

also involved, there appears no opposing between different branches of nowadays philosophy.

Within the accomplished research the following was proved: the connection of «being» with «human agency», reciprocally additive character of the relation between «is» and «ought», validity of personal identity inside the experience of agents, crucial traits of consciousness were singled, the concept of perceptive activity was elaborated, benefits of integration of the main strategies of justification of knowledge were evaluated. The content of knowledge includes the aspects of proposition (know-that), experience (acquaintance) and capacity (know-how), justification of certain content in the status of knowledge is provided by its accomplishment. The lines of pragmatism are outlined. The benefits of minimalistic strategy are approved. The methodological significance of the category of «normativity» is rethought, its regulative and constitutive functions are clarified not in terms of priority between them, but as such which accompany and complement one another.

The phenomenon of «linguistic turn» is presented by the structure of its stages; the category of «meaning» is viewed as redundant. The linguistic turn can be divided into 3 stages: 1. interest in the theoretical language of natural science and attempts to reduce to it everyday language; 2. interest in everyday language, understanding its irreducibility to the theoretical one; 3. interest in speech *per se*, rather than some «other» language that is to be deduced from our linguistic practices.

The concept «common world» is seen as a «mosaic» of performative institutions. Common social space, world is constituted by institutions, habituated practices, samples of appropriate actions, agency. Institutions play the role of framework we rely on in our activities. The comparative analysis of individual and joint actions on the background of individual and common rationality is being made. Individual and common kinds of rationalities are mutually dependent on each other in argumentation: the first is incomplete and the second is insufficient when isolated.

The moral epistemology is incorporated into the context of practical philosophy, disciplinary field of which remains methodologically fundamentally open.

The realized research contributes into new thematic and methodological tendencies of western elaborations and relevant philosophical disciplines and actualizes them in Ukrainian philosophical space.

Keywords: action, agency, practical philosophy, normativity, minimalism, perceptive experience, principle of performativity, pragmatism, moral epistemology, common world.